

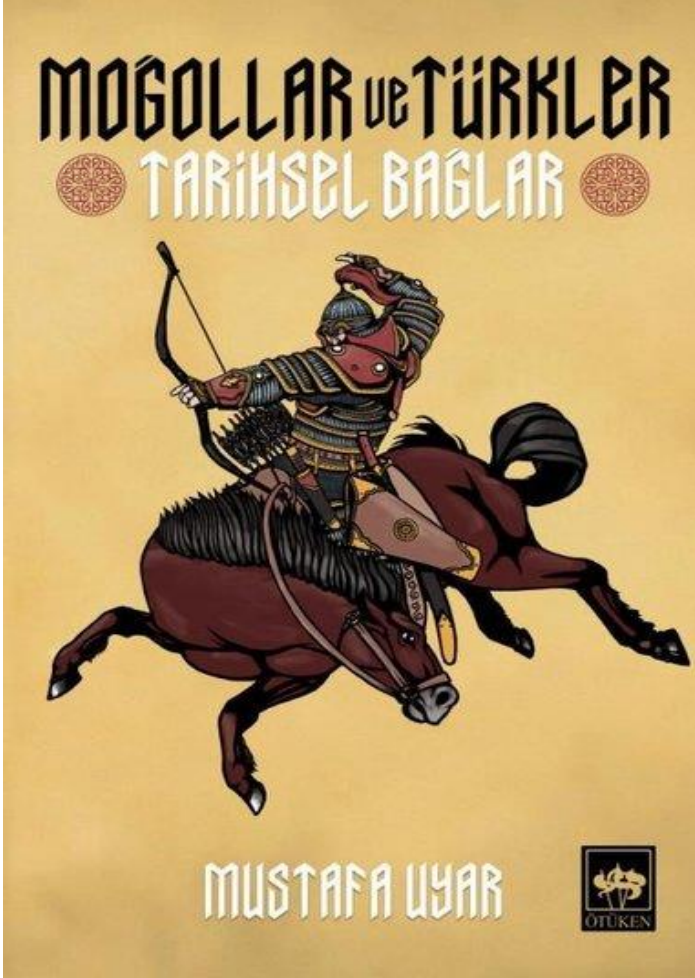

MOĞOLLAR ve TÜRKLER: TARİHSEL BAĞLAR

Uyar, Mustafa (2020). Moğollar ve Türkler: Tarihsel Bağlar

İstanbul: Ötüken Neşriyat ISBN: 978-605-155-953-7, 1.Baskı, 115 s.

Araş. Gör. Dr. Sonay ÜNAL*

“Moğollar ve Türkler: Tarihsel Bağlar” adlı eser Türk tarihine katkı sunmak üzere Mustafa Uyar tarafından neşredilmiştir. Ötüken Neşriyat tarafından 2020 senesinde ilk baskısı yapılan eser, yazarın bu alanda kaleme aldığı müstakil çalışmalarından biridir. Türkçenin yanı sıra İngilizce, Arapça ve Farsça kaynaklara başvuran Mustafa Uyar’ın bu çalışması; ön söz, giriş, altı ana başlık (bölüm), kaynakça ve dizinden müteşekkildir. Dizinin hemen ardında ek olarak nitelendirebileceğimiz “İlhanlı Devleti’nden Papalık’a Gönderilen Uygurca Harflerle Yazılmış Bir Mektup” da eserde yer almaktadır. Bazı yazarların tercih ettiği rehber niteliği taşıyan seçme kaynakça vermek yerine eserin müellifi metin içerisinde dipnot

kullanımını tercih etmiştir. Dipnotlarda yer yer aydınlatıcı bilgiler de yer almaktadır. Bu yolla okuyucunun daha detaylı bilgi için ana kaynağa yönelebileme imkânı verilmiştir.

Tarihî, siyasî ve kültürel bağlar bağlamında Türk ve Moğol kökenli toplulukların irtibatı asırlar öncesi varlık göstermiş Büyük Hun İmparatorluğu’na dayanmaktadır. Bu iki topluluğun birlikte yaşama serüveni en eski çağlardan miladî onuncu yüzyıla kadar devam etmiştir. Onuncu yüzyılda Türk boylarının göç etmeye başlaması ile ayrılıklar oluşmaya başladıysa da bazı Türk kökenli topluluklarla merbut ilişkiler asırlarca devam etmiştir. Türklerin ve Moğolların asırlar süren iç içeliği sürecinden ötürü kimi zaman

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/Yabancı Diller Yüksekokulu/Mütercim ve Tercümanlık Bölümü/Farsça Mütercim Ve Tercümanlık Anabilim Dalı, sonay.unal@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8650-4311

Türk varlığının ve dilinin tesiri kimi zaman ise Moğol varlığının ve dilinin tesiri daha müessir olmuştur. Ancak şunu kaydetmek gerekir ki, Türkçenin Moğolcaya kendini hissettiren tesir gücü hayli fazladır. Bununla beraber Türkçede bugün dahi kullandığımız Moğolca kelimeler mevcuttur. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, aynı coğrafyada hayatlarını birlikte idame etmeleri hususu iki toplum arasında tereddüte yer bırakmayan bir sınır çizmeyi güç kılmaktadır. Öyle ki bu hususlar; bazı batılı yazarların, iki farklı toplumun menşeiini “aynı millet” olarak kaydetmesine yol açmıştır. (s. 13-14) Bu minvalde muhtasar bir girişle başlanılan eser; Proto-Moğol ve Türk İlişkileri, Cengiz Han ve Moğollar Türk müdür? Sorusu Üzerine, Moğol İmparatorluğu Bürokrasisinde ve Ekonomisinde Türkler, Moğolların Ortadoğu’daki Dönüşümünde Türk Etkisi, Moğollar Anadolu’da ve Osmanlı İmparatorluğu Kurumları Üzerinde Moğol Etkileri başlıklı bölümlerle devam etmektedir.

“Proto-Moğol ve Türk İlişkileri” başlıklı birinci bölümde; bir din adamı olan Kökçe tarafından Çingiz (Cengiz) unvanı tevdi edilmiş Temuçin (1206-1227) zamanında Mogol veya Moğol ismi altında toplanarak tanınır bir millet olan Moğolların ve birlikte yaşadıkları Türklerin erken dönemleri hakkında bilgi verilmektedir. Çingiz Han’dan evvel Moğolların, Proto veya Ön Moğol olarak anıldığı; rivayetlere göre Moğol isminin ilk kez T’ang Sülalesi’nde görülmeye başlandığı, söz konusu Moğol kabilelerinin Türklerle teması, aynı coğrafyada yaşayan bazı Moğol kabilelerinin Türklerle sosyokültürel açıdan müşâbih özellikler sergiledikleri öne çıkarılmıştır. Çingiz Han ile birlikte Kıpçak, Kırgız gibi kalabalık Türk boyları ve başka milletler başta olmak üzere çok sayıda Türk kökenli kabile kısa bir zamanda dünya imparatorluğu haline gelen Moğolların hâkimiyetinde esas kitle olarak rol oynamış ve bölgede mühim değişiklikler meydana gelmiştir. Türklerin, Moğol İmparatorluğu’nun şekillenmesinde rol oynamaları kültürel anlamdaki ortak özelliklerin devamını sağlamıştır. Uyar’ın kaydettiği gibi “*De Guignes’in 1757 tarihli Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi isimli eserinden sonra Türklerin ve Moğolların aynı millet olduğu yanlış Batı literatürüne yerleşmiştir.*” ve “*Eski çağlarda Türklerin Mongoloid gösterilmeleri bu iki bozkırlı kavmin sıkı münasebetleri ile açıklanabilir.*” Moğollar ve Türklerin ortak tarihî geçmişi, imparatorluk içerisinde zaman içerisinde Türklerin Moğollara karşı sayıca üstünlük elde etme hususu da modern tarihçilerin Çingiz Han’ın tesis etmiş olduğu devleti “Türk-Moğol İmparatorluğu” şeklinde adlandırmalarına vesile olmuştur. Müellife göre azınlıkta kalan ve kültür bakımından Türklere kıyasla aşağıda kalan Moğolların önemli bir bölümü İslâmiyeti benimseyerek Türkleşmiş, kalanı ise Moğolistan’a dönmüştür. Bu minvalde imparatorluk parçalandığında Çağatay Hanlığı, Altın Orda, İlhanlı Devleti gibi Türk-Moğol yahut Türkleşmiş Moğol devletleri zuhur etmiştir. (s. 17-24)

“Cengiz Han ve Moğollar Türk müdür? Sorusu Üzerine” başlıklı ikinci bölümde; Çingiz, Timuçin veya Temuçin isimlerinin bir “Türk” ismi olması hasebiyle Çingiz Han ve onun ardıllarının Türk olduğunu veya onları Türklük içinde benimseyenlerin; diğer bir taraftan “Vahşi Kavim” olarak kabul edip tesahup etmeyenlerin görüşlerine yer verme ihtiyacı duymadığını ifade eden eserin müellifi söz konusu görüşler ve konu hakkında detaylı bilgi için okunması gereken değerli çalışmaları dipnotta belirtmiştir. Bununla beraber müellif görüşünü, Henry H. Howort’ın *History of the Mongols* adlı eserin giriş

kısımında bulunan bir metni alıntılanarak Çingiz Han'ın ve Moğolların kat'iyen Türk olmadığını net bir şekilde ifade etmiştir. Uyar'a göre Çingiz Han'ın menşeinin Türk olduğunu savunanların görüşleri onu Türk milleti içine dâhil etme teveccühleridir. "Cengiz Han ve Moğollar Türk müdür? Sorusu Üzerine" başlığı müellif tarafından eserde kullanılmıştır. Tekrara düşmek istemeyen yazarın görüşlere yer vermeme tercihi pek tabiidir. Ancak iki karşıt kutup arasında var olan görüşlere alan uzmanlarının bilimsel düzeyde verdiği kanının kısaca aktarılmasından sonra okuyucunun daha fazla bilgi elde etmek için yönlendirilmesi kanaatimizce daha münasip olurdu.

"Moğol İmparatorluğu Bürokrasisinde ve Ekonomisinde Türkler" başlıklı üçüncü bölümde; İslâm dünyasında tahribatı ile tanınan Moğolların millî birliklerini sağlayıp devletlerini tesis ettiklerinde Uygur, Karluk, Kanglı, Kıpçak, Kırgız gibi Türk boylarından birçok kişinin askerlik, muhafızlık, tahsildarlık, tüccarlık, tercümanlık, kâtiplik, yargıçlık, zanaatkârlık, eğitmenlik, âlimlik, din adamlığı vb. önemli devlet görevlerinde çalıştığına yer verilmiştir. Türklerin ehemmiyet arz eden bu görevlerde bulduklarına misaller getirilmiştir. Türklerin Moğol İmparatorluğu'nda nüfuzunu izhar etmesi açısından dikkat çekici farklı örnekler zikredilmiştir. Bu başlık altında Moğol İmparatorluğu'nda görevli bazı Türk memurlarının sayıları da verilmiştir.

Eserin dördüncü bölümü "Moğolların Ortadoğu'daki Dönüşümünde Türk Etkisi" başlığı ile düzenlenmiştir. Doğrudan "Moğolların İslâmlaşmasında Türk çevrelerinin ve Türk Din Anlayışının Rolü" adlı alt başlığıyla başlayan bu bölümde; Çingiz İmparatorluğu'nun inkırazı ile vücuda gelen Çağatay Hanlığı, Altın Orda ve İlhanlı Devletleri'nin önceleri siyaset ve kültür bakımından içinden doğdukları Moğol İmparatorluğu karakterini üzerlerinde taşıırken zaman içinde buldukları bölgelerdeki yerel kültürlerle uyum sağladıkları ifade edilmiş; Moğolların maruz kaldıkları dinî, siyasî, idarî manada kültürlenme sürecine önderlik edenlerin benzer merhalelerden geçen Türkler oldukları vurgulanmıştır. "Yeseviyye", "Hâcegân", "Bâherzîyye", "Ahmediyye" gibi Orta Asya kökenli "Kübreviyye" tarikatının okullarında yetişenlerin Moğol hükümdarlarını, emirlerini, kumandanlarını ve dönemin ileri gelen aristokratlarını etkileyerek İslâma girmelerine aracı olan ve İslâmiyeti kabul eden bazı mühim kimseler hakkında bilgiler verilmiştir. Müellif tarafından Müslüman olmayan Moğol devlet adamlarının da dinî kurumların işlerine müdahale etmediklerine, Türk-Müslüman çevreye hürmet edip ilgi alaka gösterdiklerine, geleneksel Moğol dinine bağlı kalanların zamanla azaldığına ve İslâmiyetin yaygınlaşıp kalıcı hale geldiğine işaret edilmiş; İslâmiyeti kabul eden Orta Asya konar-göçerlerinin şamanları andıran kıyafetlerinin de İslâmın kabileler arasında hızla yayılmasına olanak sağladığı kaydedilmiştir. Müellif, bu bölüm içinde aktarımlarını destekleyen rivayetlere ve minyatürlere de yer vermiştir. (s. 41-60)

"Moğollar Anadolu'da" başlığı ile düzenlenen beşinci bölümde "Moğollara Tâbilik Döneminin Başlaması: Köse Dağ Savaşı ve "Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni Doğrudan Yönetimi" adlı iki alt başlık bulunmaktadır. Bilindiği üzere Çingiz Han liderliğinde siyasî bir teşekküle nail olan Moğollar on üçüncü yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren süratle Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya doğru ilerlemişti. Batı'ya doğru yayılan Moğollar Otrar hadisesi sonrası Horasan ve Mâverâünnehirde'de Türk-İslâm hanedanı Hârizmşahlar'ı ortadan kaldırmış ve kısa sürede sınırlarını Ortadoğu'nun en kudretli devleti olarak görülen Türkiye Selçuklu Devleti'ne ulaştırmıştı.

Moğol istila hareketi olarak addedilen bu süreçte yurtlarını terk ederek Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Türkmenler ile Selçuklular'ın sınır bölgesindeki nüfusu hayli yoğunlaşmış, bu durum ise karışıklığa sebebiyet vermişti. Selçuklular'ın zayıf düşmesini fırsat bilen Moğollar, konargöçer Türklerin savaş taktiğini uygulayarak Selçuklular'ı Köseadağ'da yenilgiye uğratmıştı. Köseadağ felaketinden sonra ise merkezi hâkimiyetini kaybeden ve umumî sükûneti sağlayamayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollar'a evvela dolaylı daha sonra doğrudan tâbîlik dönemi başlamıştı. Eserin bu bölümünde yazar, söz konusu hususları bütünlük içerisinde detaylı olarak ele almış ve değerlendirmiştir.

“Osmanlı İmparatorluğu Kurumları Üzerinde Moğol Etkileri” başlıklı son bölümde ise; müellif, Anadolu Selçuklu Devleti'nin inkırazıyla dünya çapında büyük bir imparatorluk halini alan Osmanlı Devleti'ni kurumsal bakımdan etkileyen devletlerden biri olan İran Moğolları yani İlhanlılar'ın tesirini ortaya koyan bilgileri özlü biçimde kaydetmiştir.

Sonuç bölümü bulunmayan bu eser; Proto Türk-Moğol ilişkileri, Türklerin ve Moğolların karşılıklı birbirlerini etkilemeleri, özellikle sayıca az olan Moğolların Türklerin kültürel değer ve devlet geleneklerinden etkilenmeleri, Moğol İmparatorluğu'nda Türk nüfuzunun tesiri, iki toplumun kültürel değerler bakımından değişim ve dönüşümle benzer hale geldiği, Moğolların Müslümanlaşma-Türkleşme süreçleri, tarihte rol oynayan Türk kabilelerinin Moğol İmparatorluğu içerisinde askerî, siyasî, idarî, ilmî, yazı işleri başta olmak pek çok önemli devlet görevinde bulunmaları, Türk dinî kültürünün Moğollara tesiri, Müslüman olmamakla birlikte Moğol emir ve komutanlarının Türk-Müslüman çevre ile yakın kültürel ilişkisi, Batı'ya doğru hızla yayılan Moğol istilası, Moğol istilasının Anadolu'daki tesiri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı sonrası varlık gösteren Osmanlı Devleti kurumları üzerinde Moğollar'ın etkileri hususunda içeriğe sahiptir. Ana başlıklar altında aktarılmaya çalışılan bilgiler başlık sınırları dâhilinde yeterli ölçüdedir. Müellifin yer yer şahsî değerlendirmeleri ile birlikte aktardığı bilgiler okuyucuyu tatmin edici düzeydedir. Metin içerisinde kullanılan üslup da son derece akıcı, anlaşılır ve açıktır. Son tahlilde Mustafa Uyar'ın Türk tarihçiliği açısından önemli kaynak niteliği taşıyan “*Moğollar ve Türkler: Tarihsel Bağlar*” adlı eseri aydınlatıcı, hatırlatıcı olmakla beraber alanyazında her okuyucu ve araştırmacının başvuracağı faydalı bilgiler içeren bir çalışma olup, büyük bir boşluğu doldurmaya adaydır. Doç. Dr. Mustafa Uyar hocamızı bilim dünyasına kazandırdığı bu çalışmasından mütevellid tebrik eder, çalışmalarının devamını dileriz.

KAYNAKÇA

Uyar, M. 2020. *Moğollar ve Türkler: Tarihsel Bağlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.